

Поля ЙОРДАНОВА
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”,
България

ГЕОГРАФСКИ ОБЗОР НА ПРОМИШЛЕНОСТТА
В СТРАНИТЕ ОТ ЦЕНТРАЛНА
И ИЗТОЧНА ЕВРОПА (1990–2020 г.)

Polya YORDANOVA
St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

A GEOGRAPHICAL OVERVIEW OF INDUSTRY
IN THE COUNTRIES IN CENTRAL
AND EASTERN EUROPE (1990–2020)

Industry remains a catalyst for progress and a driving force for our future. Today, it provides 50 million jobs in Europe, or 20% of the workforce, accounting for more than half of exports. The last quarter of the twentieth century was characterized by colossal qualitative changes in the development of productive forces, affecting the entire world economy. The leading industrial powers entered a new post-industrial stage of their development, also known as the “knowledge-based economy.” Entrepreneurial activity in the border regions of the most economically developed CEE countries contributes to the development of integration processes and to the integration activity of cross-border territorial production complexes.

Keywords: industry; progress; economy; socio-economic development; transformation; market reforms; deindustrialization; long-term capital.

Промислеността (или индустрията) е сектор от икономиката, включващ добива на полезни изкопаеми (добивна промишленост) и преработката на суровини в междинни или крайни продукти (преработваща промишленост). Промислеността остава катализатор на прогреса и движеща сила за нашето бъдеще. Днес тя осигурява 50 милиона работни места в Европа или 20% от работната сила, като формира над половината от износа. Последната четвърт на XX век се характеризира с колосални качествени промени в развитието на производителните сили, засягащи цялата световна икономика. Водещите индустриални сили навлизат в нов пост-индустриален етап от своето развитие, който получава и друго име – „икономика, основана на знанието“. Мястото на всяка страна в таблицата на световните икономически класации започва да се определя преди всичко от нивото на развитие на науката и научно-технологичния потенциал, като на заден план попадат такива традиционни за индустриалната ера показатели, като големината на територията, обем на материалното производство и наличието на природни и трудови ресурси.

В постсоциалистическите страни от Централна и Източна Европа (ЦИЕ) и Югоизточна Европа (ЮИЕ), развитието на националните индустриални системи е един от основните аспекти на икономическата политика. От началото на 90-те години на ХХ век значителни промени настъпват в секторната и териториалната структура на индустрията на тези държави. Това повлиява на параметрите на тяхното социално-икономическо развитие. Различията в организацията и разположението на производствените дейности се дължат на спецификата на процесите на трансформация, които се развиват в контекста на провеждането на пазарните реформи, общоевропейската институционална хармонизация и участието на страните от региона в трансграничните потоци от стоки и капитали.

Ролята на индустрията в икономическото развитие и формирането на заетостта откриваме в позициите на промишлеността в макроструктурата на икономическите системи на страните от ЦИЕ и ЮИЕ, които започват да отслабват с началото на пазарните реформи в края на ХХ век. Тогава очакванията са, че социалните и икономически проблеми, причинени от мащабна деиндустриализация, могат да бъдат компенсирани от положителните ефекти на ускорения растеж на сектора на услугите (Geography of the World Economy, 2012). Въпреки това само в няколко региона подмяната на вторичния сектор с третичен е довела до създаването на условия за преход към постиндустриалния етап на икономическо развитие.

Възвръщането към държавното стимулиране на производствената активност и привличането на чужд капитал допринася за постепенното увеличаване на дела на промишлеността в структурата на БВП на редица страни в региона през първата половина на ХХI век. Политиката за подкрепа на конкурентните сектори на вторичния сектор като движеща сила за икономически растеж става все по-актуална с разпространението на кризисни явления в Европа, което е свързано с разработването и прилагането на амбициозни програми за реиндустриализация. Както пише Парашкевов (Парашкевов 2021), след кризата от 2008–2009 г. отделните икономики все по-отчетливо преминават към защита на вътрешните пазари от външна конкуренция чрез активна държавна подкрепа за частния бизнес.

Тезата за участието на страните от ЦИЕ и ЮИЕ в глобалния процес на индустриализация се потвърждава от данните, представени в изследването. Във всички страни от региона делът на промишлеността в структурата на БВП и заетостта през 2018 г. е по-малък, отколкото в края на 1980–1990-те години на ХХ век. Ако в страните от Вишеградската четворка и Словения разликите между показателите на настоящия и предреформения етап на развитие, като правило, не надвишават 5–7% (30–37% срещу 35–40% в структурата на БВП), след това в страните от Югоизточна Европа те достигат 15–30% (15–27% срещу 45–50%). Данните се доближават до показателите преди реформата. Според Кузнецов (2016), по-късните производствени кризи се отнасят за периода от края на 90-те години на ХХ в. и началото на първото десетилетие на ХХI в.

и се дължат на местни фактори. Напр., можем да посочим резкия спад в производствената активност в България през 1996–1997 г. Това е причинено и от кризата на националната финансова система в Румъния през 1997–1998 г., затягане на паричната и фискалната политика в Полша и Македония през 2001–2002 г. – макроикономически дисбаланс, а в Албания през 2002 г. – банковата криза.

Глобалната финансова криза от края на 2008 г. оказва различно въздействие върху дейността на индустриалните предприятия в разглежданите страни. Кризата на практика няма отрицателни последици за динамиката на индустриалното производство в държавите, които най-малко участват в световните икономически отношения (Албания, Македония, България), също в Полша, която се характеризира с голям вътрешен пазар и сравнително ниска степен на зависимост от експортно-импортните операции (Лобанов 2014). Различна картина се наблюдава в икономиките, ориентирани в развитието си към чуждестранни пазари: в Унгария промишленото производство през 2008–2009 г. намалява със 17%, в Словакия и Чехия през 2009 г. – съответно с 15 и 10%. Трябва да се отбележи, че в тези три страни след краткосрочно възстановяване е регистрирана втора вълна на криза.

В Словения и Румъния траекторията на рецесията е различна: обемът на промишленото производство непрекъснато намалява от 2009 г. насам. Социално-икономическите реформи от 90-те години на XX в. са придружени от значителни промени в структурата на заетостта. Тенденцията за масово намаляване на работниците в предприятията от производствения сектор е развита във всички страни в региона и само в няколко случая е прекъсната от краткосрочни периоди на стабилизиране на заетостта. Характерно е, че по време на кризата от края на 2008–2009-та г. в някои страни заетостта намалява въпреки промишления растеж (Полша, Чехия, България и др.), а в Словакия, напр. дори се увеличава. Като цяло в периода след кризата индустрията на повечето страни в региона функционира при условия на значително намален брой служители.

Както изтъква Клинов (Клинов 2016), резултатът от многопосочните тенденции в индустриалното производство и заетостта през периода на реформата води до повишаване на производителността на труда. Изследвайки зависимостите, които описва Клинов (Клинов 2016), в някои депресивни индустриални райони, които по правило имат дълга история на индустриализацията, ръстът на производителността е повлиян от изпреварващите темпове на спад на заетостта в сравнение със спада на темпа на производство. Важен фактор за растежа на производителността са технологичната и организационно-управленската модернизация на предприятията, предимно тези, които действат като структурни звена на големи транснационални корпорации.

Като цяло повечето държави в региона се характеризират с повишаване на производителността на труда през 2000–2010 г., което им позволи до известна степен да намалят разликата с икономически развитите страни от ЕС. Въпреки това разликите остават значителни: напр. производителността на тру-

да в Словения е била 1,7 пъти по-малка, отколкото в ЕС-27, докато в Румъния – 4,7 пъти, а в България – 6,2 пъти. Трансформация на индустриалната структура на промишлеността е най-важната промяна в секторната макроструктура на промишлеността в Централна и Източна Европа. Тя се изразява в намаляване на диверсификацията: вместо широка гама от секторни блокове, характерни за планираната икономика, само конкурентните предприятия продължават да функционират в съвременни условия, а някои сектори са в дълбока криза или са престанали да съществуват. Както посочва Berger (Berger 2018), в същото време се извършва диверсификация в мезомащаба на индустрията и микроструктурата: нови подсектори се появиха като част от най-динамично развиващите се отрасли, чието формиране беше улеснено от инвестициите на чуждестранни компании.

С натрупването на капитал ролята на трудоемките и материално-интензивни отрасли намалява и на преден план излизат печеливши експортно ориентирани предприятия със средно и високо ниво на техническо оборудване. Наблюдава се значително увеличение на дела на инженеринга в секторната структура на индустриалните системи, ориентирана главно към външни пазари: в Унгария до 2014 г. тя достига 40%, в Словакия – 37%, в Чехия – 32%, в Румъния – 27%. С помощта на примера, даден от Мироненко Н.С., Денисенцев (2004) за промените в специфичната гравитация на машиностроенето в структурата на преработващата промишленост, могат да се обяснят вътрешно-регионалните различия в подходите за развитие на вторичния сектор.

В началото на 90-те години на XX в. Унгария става основна страна, получател на ПЧИ в региона – благодарение на чуждестранния капитал тя успява бързо да изгради производствения си потенциал („унгарското чудо“), който започва да се повишава все повече от дейността на инженерните предприятия. За по-малко от десетилетие делът на машиностроенето в унгарската производствена структура нарасна от 5 на почти 30%. Значението на тази индустрия в Чехия, Словакия и Полша, които се присъединяват към конкуренцията за инвестиции в края на 90-те години на XX в. – началото на първото десетилетие на XXI в., се увеличава.

Стратегията за разчитане на собствените ресурси и ограничения мащаб на приватизацията до голяма степен обясняват по-малките трансформации в секторната структура на индустрията в Словения. В SEE делът на инженеринга започва да се увеличава в края на 2000-та г., с началото на притока на ПЧИ в преработващата промишленост. Трябва да се отбележи, че докато страните от Югоизточна Европа влизат в началния етап на формирането на индустриални комплекси от експортно ориентиран тип, тенденцията на изтичане на капитали в чужбина възниква и започва да се засилва в Унгария. Очевидно тези процеси са неизбежни в страните от „втората вълна“ на интернационализация на промишлеността, а именно в Полша, Чехия и Словакия.

Принципът на цикличност в местоположението на производството се потвърждава от анализа на мезо- и микроструктурата на индустрията. Напр.

един от стълбовете на производството в региона, заедно с електрониката и електротехниката, остава автомобилната индустрия. Икономическата криза от края на 2008 г. се отрази негативно върху развитието на автопроизводството в ЕС-15 и дава допълнителен тласък на трансграничното движение на индустриите, докато в страните от ЦИЕ и Югоизточна Европа тази индустрия не претърпява значителни сътресения. Характерно е, че среднотехнологичните отрасли, които включват транспортно инженерство и електротехника, изпитват в много по-малка степен негативните последици от икономическата криза, отколкото високотехнологичното производство (Лобанов, 2011; 2014).

Най-важната роля в процеса на трансформиране на индустриалната структура на постсоциалистическите страни според Гринберг (2016) имат собствени реформи (развитие на частния сектор, приватизация на държавни активи), както и създаването на конкурентни икономически условия чрез свободно ценообразуване и демонополизация на пазарите. Основната движеща сила на структурните промени в индустрията на страните от Централна и Източна Европа и Югоизточна Европа е натрупването на чужд капитал в индустриите, участващи в международните търговски потоци. Притокът на преки и портфейлни инвестиции се дължи на развитието на сравнителни конкурентни предимства на източноевропейските държави, които включват запазената производствена инфраструктура, сравнително квалифицирани трудови ресурси и занижени изисквания за заплати. Прави впечатление, че делът на индустрията в общата сума на ПЧИ, натрупана до началото на 2010 г. в страните от региона, достига 45–50% (тоест, значително повече от дела си в структурата на икономиката), докато делът на по-слабо трудоемките и ресурсоемките индустрии нараства в секторната структура на притока на капитали.

Появата през този период на експортно ориентирани индустриални комплекси се дължи на тенденцията за преминаване на производствените дейности от традиционните центрове към нови, с цел намаляване на разходите и оптимизиране на бизнес процесите (един от видовете трансграничен аутсорсинг или екстернализация). Компаниите, ориентирани към външни пазари, стимулират външната търговия, т.е. това създава опасна зависимост от развитието на индустрията и дори на икономиката като цяло от управленските решения на ограничен брой водещи корпорации. Предприятията, контролирани от чуждестранните компании, често не участват в местни производствени вериги и по същество са екстериториални промишлени съоръжения, чието влияние върху икономиката на приемащата страна е ограничено от осигуряването на местна заетост и незначителни удръжки в бюджета. В резултат на това се създават условия за възникване ефектът от „дуализъм на икономиката“, превръщането на националните индустриални системи в така наречените „експортни платформи“, забавянето на процесите на клъстеризиране и усложняване и др. (Лобанов, 2011).

През изследвания период, нивото на интернационализация на икономиката в Централна и Източна Европа като цяло е по-високо, отколкото в страните

от ЕС, което се обяснява с техния избор през 90-те години на XX в. на модел на икономическо развитие. Тук трябва да се отбележи, че размерът на икономиката не оказва решаващо влияние върху нивото на интернационализация, което се потвърждава от данни за дела на чуждестранните компании в структурата на брутната добавена стойност (БДС) и заетостта в страните от ЕС. Унгария, Чехия, Румъния и Словакия се открояват сред новите държави-членки на ЕС с най-висока степен на зависимост от дейността на чуждестранните компании, които формират около 40–50% от БДС и съставляват около 25% от работните места. Словения се характеризира с най-малкото участие на чуждестранни компании в икономическата дейност, което е по-ниско по отношение на интернационализацията не само на други „новопристигнали“ в ЕС (с изключение на Кипър), но и на съседна Австрия.

Приоритетите на насоченото реструктуриране на промишлеността в държавите от региона се формират в контекста на външноикономическата откритост и разпространението на имитационни (екзогенни) механизми за модернизация. Износът на технологии на водещи световни корпорации, създаването на мрежа от технологични паркове и иновационни центрове допринесоха за значително увеличаване интензивността във вторичния сектор на икономиката. В същото време мащабът на пряко и косвено влияние на ПЧИ върху икономиката на страните от региона (под формата на така наречените преливни ефекти или външни ефекти) остава незначителен (Лобанов, 2012).

Междусекторни и вътрешносекторни ефекти на преливане, засягащи производителността и износа на труда, възникват само в няколко страни от региона, характеризиращи се с развита институционална среда. Повечето изследвания по темата показват силна зависимост между нивото на развитие на пазара и техния „капацитет за усвояване“ по отношение на ефекта от преливане. Освен това външните ефекти са малко вероятни в индустриалните системи, действащи като „експортни платформи“. Един от критериите за съответствие на преобладаващите пропорции между елементите на функционалната структура на съвременната технологична структура е специфичната гравитация на високотехнологичните индустрии в структурата на производството, износа и заетостта.

До средата на второто десетилетие на XXI в. Унгария, Полша и Чехия са сред десетте водещи световни получатели на научноизследователска и развойна дейност, а логичният резултат от инвестиционното стимулиране на науката е увеличаване на дела на високотехнологичните продукти в износа. Напр., в Унгария делът на високотехнологичните продукти в структурата на производствения износ през 2018 г. достига 19,3% (през 1993 г. – 5,7%), което е една от най-високите стойности на този показател в ЕС. Този дял в Чехия е по-малък – 14,7%, а на трето място е Словакия – 10,3%. Освен това, в някои страни от Югоизточна Европа той не надвишава 1%. Така отбелязваме, че в сравнение с началото на 90-те години на XX в. диференциацията на държавите от региона в дела на високотехнологичните продукти в износа се е увеличила значително.

Индустриалната политика на ЕС в периода 2014–2020 г. се явява фактор за развитието на Централна и Източна Европа.

Функционирането на националните производствени системи на ЦИЕ и Югоизточна Европа, повечето от които са страни членки на ЕС, до голяма степен зависи от приоритетите на индустриалната политика на Брюксел. Възраждането на активна индустриална политика в ЕС се потвърждава от промяна в тона на изявленията на длъжностните лица и в съдържание на документи, свързани със стимулирането на производството. Ако през периода 2000–2005 г. в различни съобщения на Европейската комисия вниманието е съсредоточено върху поддържащата роля на индустриалната политика в процеса на интеграция („индустриална политика за разширена Европа“), то след това настъпва активната фаза на кризата през 2008–2009 г. и ускореното развитие на индустрията все повече е свързано с перспективите за икономическо възстановяване като цяло. Напр. ключовите инициативи на стратегията „Европа 2020“, представена през 2010 г., се основават на реформи в реалния сектор. По-специално стратегията обявява намерението си да увеличи дела на производството в БВП на Европейския съюз до 2020 г. от 16 до 20%.

През 2012 г. е разработена програма, озаглавена „Развитие на европейската промишленост с цел растеж и икономическо възстановяване“, където като приоритетна мярка се предлага увеличаване на обема на инвестициите в иновативни сфери, осигуряване на достъп на компаниите до финансови ресурси и допринасяне за развитието на човешкия капитал. Връщането към активна политика на реиндустриализация се символизира и от амбициозния проект на „нова индустриална революция“ в Европа (т. нар. Трета индустриална революция). Прилагането на разпоредбите на общоевропейските стратегии, фокусирани върху индустриализацията, оказва влияние върху скоростта и насоката на структурната трансформация на промишлеността в Централна и Източна Европа и Югоизточна Европа. В повечето страни от региона завръщането към активна държавна индустриална политика (Обща селскостопанска политика на ЕС) беше принудено да противодейства на негативните външни последици от подготовката за членство и присъединяването към ЕС. Независимостта при вземането на решения обаче беше временна, тъй като делегирането на държавни функции на регулаторните и надзорните органи на ЕС доведе до загуба на суверенитет при определяне на приоритетите на индустриалната политика.

Индустриалната политика на Европейския съюз се основава на комбинация от два подхода – хоризонтален (универсални мерки) и секторен (мерки, отчитащи спецификите на индустрията). Задачите на развитието на вторичния сектор са представени под формата на 14 междусекторни и секторни инициативи (2005–2007 г.), които страните от ЦИЕ трябва да вземат предвид при разработването на Обща селскостопанска политика на ЕС. Програмите се финансират в три области – обща („хоризонтална“), секторна/секторна и регионална, и териториална. Приоритетът на „хоризонталния“ подход не позволява на новите държави-членки да разчитат на финансова подкрепа за протекционистки

мерки, насочени към запазване на стратегически важни, но в същото време неконкурентоспособни промишлени предприятия. Важна характеристика на процесите на трансформация в индустрията на региона е развитието на факторите на разпределение, които определят структурата и размера на разходите. Съществуващата ориентация на предприятията (транспорт, труд, суровини и др.) определя тенденциите в тяхното местоположение – преминаване към екоцентрове с най-добрата комбинация от производствени фактори, като същевременно се развиват някои гранични райони.

Развитието на транспортната инфраструктура води до „стесняване на пространството“ и в резултат на това допринася за потенциални спестявания на време и материални ресурси, поради което в повечето страни от региона феноменът на транспортната опора става изключително важен. Промените в секторната структура на заетостта, мобилността на работната сила и технологичната модернизация отменят зависимостта на редица индустрии от концентрацията на трудовите ресурси, но тяхната квалификация все още е важен ограничаващ фактор. Въпреки установения през годините комбиниран производствен потенциал, връзката между населението и селищата, както и градската структура на индустрията на страните от Централна и Източна Европа стават различни. Според съществуващата статистика, в най-големите градове делът на промишлеността в структурата на икономиката продължава да намалява, поради което градовете от втори ред с укрепването на своята индустриална специализация претендират за водещи позиции в разпределението на производствените мощности.

Притокът на чужд капитал допринася за включването на малки и средни населени места в териториалната структура на производството, дори в райони с традиционно слабо развита индустриална инфраструктура. В посочените райони образуването на производствени площадки с преференциален режим на управление допринася за появата на специален тип промени в разпределението на индустрията, подсилени от агломерационния ефект на тези нови полюси на растеж (това е кълстерната форма на пространствена организация). В близкото минало тенденцията е била в разширяването на границите на производствените комплекси, което се придружава от засилване на териториалната прилежаща: напр. важен фактор за функционирането на варшавския индустриален регион на социалистическия етап на развитие е била ориентацията към транспортните маршрути, свързващи Полша и България с републиките на СССР. В новите условия предприятията в региона значително намаляват зависимостта си от контрагентите в страните от ОНД и се концентрират върху задоволяване на вътрешното търсене и в чужди територии. Така, според Vacheva (2017), се образуват функционално слабо свързани индустриални зони. Тенденциите на дезинтеграция са характерни и за развитието на икономическите отношения между западните региони на Словакия, Румъния, Чехия, Беларус и Украйна с функционално самодостатъчни промишлени райони.

Появата на нови производствени центрове и активността на чуждестранните компании в стари индустриални зони (напр. Долна Силезия, Западна Померания, Карпатите и др.) се дължи на техните сравнителни конкурентни предимства, включително наличието на квалифицирана работна ръка и развита инфраструктура, близостта до големи потребителски пазари на големи столични райони. Подкрепяме твърдението на Князев, (2013), че по-високите темпове на развитие на експортно ориентирани предприятия в западна Словакия и на граничните територии на унгарския Дунаутул също довеждат до изместване на промишлеността към западните граници. Икономическото и географското положение на някои части на Чешката република също се променя значително: по време на социалистическата индустриализация близостта до капиталистическата Германия и Австрия задържа икономическото развитие на пограничните райони на югозападна Бохемия и при нови условия регионите Пилзен и Южна Чехия активно привличат инвестиции за развитие на индустриални, технологични и транспортни и логистични центрове. По този начин източните граници на страните от ЦИЕ почти навсякъде престават да изпълняват своите контактни функции, за да стимулират трансграничното производство, което е особено характерно за полската Мазурия, Подлесие и Подкарпатия, Източна Унгария и Словакия и Северна Румъния. Участието на предприятията във външноикономическите отношения, подкрепяни от активни програми на ЕС, допринася за засилване на производствената дейност по западните граници, а също така увеличава вероятността от появата на първите трансгранични индустриални комплекси. Бергер (2018) дава пример, че особеностите на функционирането и вътрешната организация на Горносилезийския и Моравско-Силезийския район, както и на индустриалните райони на Долна Силезия и Централна Чехия вече позволява да бъдат разглеждани като единични териториално-производствени образувания.

Перспективите за обединение зависят не само от външната отвореност на предприятията и мобилността на производствените фактори, но и от скоростта на развитие на интеграционните процеси, протичащи в условията на сътрудничество с ЕС. Откроява се високата степен на диверсификация на индустрията в Централна и Източна Европа, най-вече в столичните индустриални райони (Варшава, София, Прага, Братислава, Будапеща и др.). Същият процес се наблюдава и в райони с дълга история на развитие (Горна Силезия, Моравско-Силезия и др.). Техните водещи и/или специализираните отрасли и подсектори образуват сложни комплекси, чиито продукти са конкурентни на вътрешния и външния пазар. Някои отрасли вече не се считат за основни, предимно традиционните сектори на добивния сектор (въглища, нефт и газ), производствените отрасли в тежката промишленост и трудоемките (текстилни, шевна промишленост) производствени процеси. Причините за ниската ефективност на редица отрасли на индустриалния сектор могат по същество да се сведат до инвестиционен дефицит и технологично изоставане, което ограничава потенциала им за конкурентноспособност. Засилване на предприемаче-

ската дейност се наблюдава в електрониката и електротехниката, транспорта и високочестотната техника, алтернативната енергия, химията на органичния синтез, обработката на редки метали, вторичната металургия, производството на хранителни продукти, строителни и опаковъчни материали.

Структурната трансформация на индустрията в Централна и Източна Европа продължава да се влияе от редица вътрешни и външни фактори, както общи, така и специфични. Според Куликов (2018) решението на проблемите с рационализиране на параметрите на секторните и териториалните структури е свързано с управлението на трансформационните процеси на различни нива и мащаби. Проблемите с устойчивата рационализация на производствения сектор са повлияни от много причини, по-специално несъответствието между параметрите на предлагане и търсене на дългосрочен капитал, наличието или липсата на квалифицирана работна ръка и разликите в нивото на технологичното оборудване. Това е отчетено и в Доклада на Европейската комисия за 2019 г. Развитието на интеграционните процеси и привличането на инвестиции допринасят за появата на диверсифицирани и ориентирани към чужди пазари производствени комплекси, които оказват значително влияние върху параметрите на макро, мезо- и микроструктурите на промишлеността. Високата зависимост от външноикономическата ситуация продължава да носи определени рискове, особено при съществуващото несъответствие в нивото на производителност на местните и чуждестранните предприятия. С течение на времето водещите страни получатели на инвестиции успешно се превръщат в междинно звено в екстернализацията на производството, което налага включването на дъщерни дружества на териториалните национални комплекси във вериги на местните фирми, за да се ограничи мащабът на движение на производството в чужбина. Високото ниво на външноикономическа отвореност, в която се намират повечето от страните-членки и на ЕС, допринася за технологичната модернизация на промишлеността и за повишаване на конкурентоспособността на индустриите, които изискват наукоемкост и все по-високи знания и умения, като се използва изследователския и образователен потенциал на разглежданите държави. Заяц (2016), посочва, че едно от направленията за рационализиране на териториалната структура на промишлеността е намаляването на концентрацията на производствените фактори, което ограничава възможностите за икономическо сближаване.

Регионалните дисбаланси в индустриалното развитие се характеризират със запазването на доминиращата роля на столичните региони и изоставането в нивото на конкурентоспособност на икономическата периферия. Преминването на производствената дейност към икономическите центрове с най-добрата комбинация от производствени фактори е съпроводено с увеличаване на ефекта на агломерация на нови полюси на растеж, представени предимно от индустриални паркове и територии с преференциален режим на управление, подкрепяни от многобройни проекти на ЕС. Предприемаческата дейност в граничните райони на най-икономически развитите страни на ЦИЕ допри-

нася за развитието на интеграционни процеси, за интеграционна дейност на трансграничните териториални производствени комплекси. Все по-силен е европейският единен пазар, който съществува вече 25 години. Силната и конкурентоспособна промишлена база е от ключово значение за бъдещето на цялостната европейска икономика. В този контекст обновената стратегия за промишлената политика има за цел да гарантира предпоставките, необходими на европейската промишленост и на всички европейски граждани, независимо в кой регион живеят, да могат да се възползват от възможностите, предлагани от трансформацията, цифровизацията и декарбонизацията на промишлеността.

Европейските държави успешно се налагат като световни лидери в много области, но трябва и да се приспособят към новите предизвикателства, като напр. бързо развиващите се технологии, изменението на климата и променящия се световен геополитически ред. Ето защо, за да развият своята промишлена база, всички региони на стария континент трябва по-скоро да доразвият своите предимства и да използват рационално своите силни страни.

БИБЛИОГРАФИЯ

Гринберг 2016: Гринберг, Р. С. Поиски новых экономических моделей как ответ на вызовы 21 века // География мирового развития. Вып. 3. Сб. науч. трудов / Под ред. Л. М. Синцера. – М.: Товарищество научных изданий КМК, 2016. – 21с. // **Grinberg 2016.** Grinberg R. S. Poiski novykh ekonomicheskikh modeley kak otvet na vyzovy 21 veka // Geografiya mirovogo razvitiya. Vyp. 3. Sb. nauch. trudov / Pod red. L.M. Sintserova. – М.: Tovarishchestvo nauchnykh izdaniy KMK, 2016 – 21 s.

Доклад на Европейската комисия за „Развитие на промишленото производство в Европа, подраздел за Източна и Централна Европа, 2019 г.” // Doklad na Evropeyskata komisiya za „Razvitie na promishlenoto proizvodstvo v Evropa, podrazdel za Iztochna i Tsentralna Evropa, 2019 g.”

Заяц 2016: Заяц, И. География мирового хозяйства: учебник для студентов высших учебных заведений /Ред. проф. Н.С. Мироненко. – М.: Трэвел Медиа Интернэшнл. – 352 с. // **Zayats, 2016.** Zayats, I. Geografiya mirovogo khozyaystva: uchebnik dlya studentov vysshikh uchebnykh zavedeniy /Red. prof. N.S. Mironenko. – М.: Trevel Media Interneshnl. – 352 s.

Клинов 2016: Клинов, В.Г. Прогнозирование долгосрочных тенденций в развитии мирового хозяйства. – М.: Инфра-М. – 114 с. // **Klinov, 2016.** Klinov, V.G. Prognozirovaniye dolgosrochnykh tendentsiy v razvitii mirovogo khozyaystva. – М.: Infra-M – 114 s.

Князев, 2013. Князев, Ю.К., Куликова Н.В. Долговой кризис в мире и проблема задолженности стран Центрально-Восточной Европы. – М.: ИЭ РАН. – 54 с. // **Knyazev, 2013.** Knyazev, Yu.K., Kulikova N.V. Dolgovoy krizis v mire i problema zadolzhennosti stran Tsentral'no-Vostochnoy YEvropy. – М.: IE RAN – 54 s.

Кузнецова 2016: Кузнецова, О.В., Кузнецов А.В., Туровский Р.Ф., Четверикова А.С. Инвестиционные стратегии крупного бизнеса и экономика регионов. – 3-е изд. – М.: Либроком – 43 с. // **Kuznetsova, 2016.** Kuznetsova, O.V., Kuznetsov A.V., Turovskiy R.F., Chetverikova A.S. Investitsionnyye strategii krupnogo biznesa i ekonomika regionov. – 3-ye izd. – М.: Librokom – 43 s.

Куликов 2018: Куликов, В. Отраслевая и долговая структура экономики. – М.: ИЭ РАН. – 16 с. // **Kulikov, 2018.** Kulikov, V. Otrasleyvaya i dolgovaya struktura ekonomiki. – М.: IE RAN – 16 s.

Лобанов 2011: Лобанов, М. М. Тенденции промышленного комплексобразования в современных условиях // Глобальная социально-экономическая география. Под ред. Н.А. Слуки. М.: Ойкумена, 81–100. // **Lobanov, 2011.** Lobanov, M. M. Tendentsii promyshlennogo kompleksobrazovaniya v sovremen-nykh usloviyakh // Global'naya sotsial'no-ekonomicheskaya geografiya / Pod red. N.A. Sluki. M.: Oykumena, 81–100 s.

Лобанов 2012: Лобанов, М. М. Структурная модернизация промышленности // Модернизация в странах российского пояса соседства: структурный и технологический аспекты. Отв. ред. С.П. Глинкина. – М.–СПб.: Нестор-История, 93–113. // **Lobanov, 2012.** Lobanov, M.M. Strukturnaya modernizatsiya promyshlennosti // Modernizatsiya v stranakh rossiyskogo poyasa sosedstva: strukturnyy i tekhnologicheskii aspekty. Отв. red. S.P. Glinkina. М.–SPb.: Nestor-Istoriya, 93–113 s.

Лобанов 2014.: Лобанов, М.М. Центральная и Восточная Европа: последствия долгового кризиса в еврозоне (учебник). Отв. ред. Н.В. Куликова. М.: ИЭ РАН – 68 – 77 с. // **Lobanov, 2014.** Lobanov, M.M. Tsentral'naya i Vostochnaya YEvropa: posledstviya dolgovogo krizisa v yevrozone (uchebnik). Отв. red. N.V. Kulikova. М.: IE RAN – 68 – 77 s.

Малахов 2015: Малахов, В. Интеграция мигрантов как административная проблема: опыт Евросоюза // Мировая экономика и международные отношения. № 1, 77–87. // **Malakhov, 2015.** Malakhov, V. Integratsiya migrantov kak administrativnaya problema: opyt YEvrosoyuza // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya. № 1, 77–87 s.

Мироненко 2004: Мироненко, Н.С., Пилипенко И.В. Конкурентоспособность малых высокоразвитых стран Западной Европы на мировом рынке прямого инвестирования – Вьв: Вестн. Моск. ун-та, Сер. 5, География, № 1, 11–17 с. // **Mironenko, 2004.** Mironenko, N.S., Pilipenko I.V. Konkurentosposobnost' malykh vysokorazvitykh stran Zapadnoy YEvropy na mirovom rynke pryamogo investirovaniya. Vyv: Vestn. Mosk. un-ta, Ser. 5, Geografiya, № 1, 11–17 s.

Мироненко 2004: Мироненко, Н.С., Денисенцев А.С. О политической геоконфликтологии как области географического знания. – В: Проблемы геоконфликтологии. В 2 т. Т 1. – М.: Пресс-Соло, – с. 12–24; и др. // **Mironenko, 2004.** Mironenko, N.S., Denisentsev A.S. O politicheskoy geokonfliktologii kak oblasti geograficheskogo znaniya // Problemy geokonfliktologii. V 2 t. T 1. – М.: Press-Solo, – s. 12–24; i dr.

Мироненко 2016: Мироненко, Н.С. Введение в географию мирового хозяйства. Международное разделение труда: учебное пособие для вузов. – М.: Аспект-Пресс., – 239 с. // **Mironenko, 2016.** Mironenko, N.S. Vvedeniye v geografiyu mirovogo khozyaystva. Mezhdunarodnoye razdeleniye truda: uchebnoye posobiye dlya vuzov. М.: Aspekt-Press, 239 s.

Журнал 2015: Журнал „Региональные исследования“. М., 2015, 1 (47), 160–168 с. // **Zhurnal 2015.** Zhurnal «Regional'nyye issledovaniya». М., 2015, 1 (47), 160–168 s.

Миграционный кризис 2018: ЕС создает новую погранслужбу // BBC News. Русская служба. [Электронен ресурс] http://www.bbc.com/russian/international/12/151218_migrant_crisis_new_border_force. // **Migratsionnyy krizis, 2018:** YES sozdayet novuyu pogransluzhbu // BBC News. Russkaya sluzhba [Elektronnyy resurs].

Rezhim dostupa: http://www.bbc.com/russian/international/12/151218_migrant_crisis_new_border_force.

Парашкевов 2021: Парашкевов, П. За (не)състоялия се „край на географията“. – В: Сборник в чест на 60-годишния юбилей на проф. дн А. Дерменджиев, В. Търново, ВТУ, УИ „Св. Св. Кирил и Методий“ с. 186–195. // **Parashkevov, 2021:** Parashkevov, P. Za (ne)sastoyaliya se „kray na geografiyata“. – V: *Sbornik v chest na 60-godishniya yubiley na prof. dn A. Dermendzhiev*. V. Tarnovo, VTU, UI „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“ 186–195 s.

Центральная и Восточная Европа перед лицом современных экономических вызовов и угроз 2017. / Отв. ред. Н.В. Куликова. – М.: ИЭ РАН. // *Tsentral'naya i Vostochnaya Yevropa pered litsom sovremennykh ekonomicheskikh vyzovov i ugroz 2017.* / Otv. red. N.V. Kulikova. – М.: IE RAN.

Bachega 2017: Bachega H. Migrant Crisis: Have EU Promises Been Kept? [Електронен ресурс]// BBC News =2017. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-35714715>.

Berger 2018: Berger, R. *The Industry 4.0 transition quantified*. [Електронен ресурс] https://www.rolandberger.com/en/Publications/pub_the_industrie_4_0_transition_quantified.html.

<https://www.GeographyoftheWorldEconomy.com>, 2018.

<https://www.publications.europa.eu>